

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ІНТЕГРАЦІЙНЕ ПРАВОСУДДЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ФОРМИ**EUROPEAN INTEGRATED JUSTICE: CONCEPT AND BASIC FORMS**

Степаненко К.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті аналізуються правові та організаційні передумови щодо становлення європейського інтеграційного правосуддя. Надається визначення європейського інтеграційного правосуддя, яке розуміється автором як сукупність певних правових та організаційних форм функціонування міжнародних регіональних судів, що діють на європейському просторі, а також їх взаємодія з національними судами членів відповідних регіональних утворень. Акцентується на тому, що створення регіональних судових гарантій у системі європейських міжнародних організацій стало вирішальним моментом у становленні європейського інтеграційного правосуддя.

Визначається система судів європейського інтеграційного правосуддя, що діють на постійній основі; їх діяльність полягає в інтерпретації і застосуванні права свого правопорядку, виконанні функцій, які не обмежені часовими рамками чи окремою, заздалегідь визначеною місією. Як наслідок, судові установи функціонують доти, поки існує організація, яка створила певний правопорядок, при цьому періодичність виконання їх функцій безпосередньо залежить від компетенції, якою суд наділила установча влада конкретного інтеграційного об'єднання.

Основною формою європейського інтеграційного правосуддя є правова форма, а європейське право регулює такі питання, як створення регіональних судових установ і їх функціонування на постійній основі, закріплення їх обов'язкової юрисдикції, визначення їхньої ексклюзивної компетенції, визначення принципів і основ незалежності цих судових установ, закріплення за їх рішеннями обов'язкової сили.

Визначається рівень та правові умови участі України в системі європейського інтеграційного правосуддя. На сучасному етапі Україна інтегрована в європейський простір правосуддя через взаємодію з Європейським судом із прав людини, однак існують усі правові передумови до більш конструктивної імплементації в національне процесуальне законодавство принципів діяльності судових установ, які становлять систему європейського інтеграційного правосуддя.

Ключові слова: правосуддя, європейське інтеграційне правосуддя, судова установа, суд, правова форма судової діяльності, європейське право, європейські інтеграційні об'єднання, глобалізація.

The article analyzes the legal and organizational prerequisites for the formation of European integration justice. The definition of European integration justice is given, which is understood by the author as a set of certain legal and organizational forms of functioning of international regional courts operating in the European space, as well as their interaction with the national courts of members of the respective regional entities. Attention is focused on the fact that the creation of regional judicial guarantees in the system of European international organizations became a decisive moment in the formation of European integration justice.

Defines the system of courts of European integration justice, acting on a permanent basis; their activity consists in interpreting and applying the law of their legal order, performing functions that are not limited by time frames or a separate, predetermined mission. As a result, judicial institutions function as long as there is an organization that has created a certain legal order, while the frequency of their functions directly depends on the competence that the court has endowed with the founding power of a particular integration association.

The main form of European integration justice is the legal form, and European law regulates issues such as the creation of regional judicial bodies and their functioning on a permanent basis; consolidation of their compulsory jurisdiction; defining their exclusive competence; defining the principles and foundations of the independence of these judicial institutions; binding on their decisions.

The level and legal conditions of Ukraine's participation in the European integration justice system are determined. At the present stage, Ukraine is integrated into the European area of justice through interaction with the European Court of Human Rights, however, there are all legal prerequisites for a more constructive implementation of the principles of the activities of judicial institutions that make up the European integration justice system into the national procedural legislation.

Key words: justice, European integration justice, judicial institution, court, legal form of judicial activity, European law, European integration associations, globalization.

Постановка проблеми. Інтеграційні та глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі та мають прояв, зокрема, у формі створення європейських інтеграційних організацій, можна розглядати як втілення в життя ідей відомих філософів, правознавців та державних діячів, які перебували у витоків становлення республік та формування демократичних інститутів в Європі. При цьому європейські держави як суб'єкти зазначених інтеграційних процесів, створюючи організації, цілями яких є сприяння в інтенсифікації взаємовідносин, забезпечення розвитку економічних зв'язків, пошук нових можливостей для співробітництва у важливих сферах, за спільною згодою створюють і нове наддержавне право, застосування і тлумачення якого вимагає наявності розвинених, незалежних і компетентних органів правосуддя.

Нині можна говорити про існування окремої унікальної системи європейського інтеграційного правосуддя, що розвивається за власними законами європейської інтеграції і має свою специфіку. Україна, яка є членом Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі, за певними умовами також виступає суб'єктом європейського правосуддя. Висока динаміка звернень України до Європейського суду з прав людини, пов'язана

з агресією Росії та намаганням відновити справедливість, посилення важливості євроатлантичного проекту спричинили сплеск наукової активності вітчизняних авторів у питаннях дослідження діяльності міжнародних судових установ. Отже, актуальність вибраної теми зумовлена необхідністю підвищення рівня правової та організаційної комунікації з установами європейського правосуддя, створення комплексних правових механізмів, що сприятимуть зближенню України з європейськими євроінтеграційними об'єднаннями, впровадженню кращих практик європейських судових установ із метою прискорення реформи судової гілки влади та утвердження прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність судових установ європейських євроінтеграційних об'єднань, зокрема, таких як Європейський Союз та Рада Європи, були предметом дослідження багатьох авторів протягом більш ніж півстолітньої історії становлення цих поважних організацій. Найбільш значний внесок у розвиток міжнародного судочинства та європейського інтеграційного правосуддя зробили такі зарубіжні дослідники, як Р. Бакстер, Д.М. Бедерман, Я. Броунлі, Г. Вандерсанден, М. Вагелет, Х.П. Іпсен, А. Кассезе, Дж.Л. Кунц, Х. Лаутерпахт, І. Марусін, П. Пескаторе, Ж.Ж. Сальмон, Ч.Ч. Хайд,

Л. Хенкінт та ін. У вітчизняній науці міжнародного права, європейського права та інших суміжних наук аналіз різних питань функціонування міжнародних судів можна зустріти в працях М. Баймуратова, М. Буроменського, Л. Грицаєнка, О. Задорожного, В. Кононенка, В. Муравйова, І. Проценко, М. Сірого, Л. Тимченка, М. Черкеса, Ю. Шемшученка та інших правознавців. Однак з аналізу вітчизняної правової літератури за останні роки стає зрозумілим, що праця, де була б окреслена цілісна картина становлення та еволюції європейського інтеграційного правосуддя, пропонувалися б теоретичні поняття, застосовні до цієї системи знань, як і окремих робіт щодо функціонування європейських судів в їх взаємодії, вкрай мало, що вимагає глибшого дослідження проблематики становлення європейського інтеграційного правосуддя, актуальних питань його впливу на розвиток вітчизняних елементів судочинства.

Формування цілей статті. Головною метою статті є визначення поняття та основних форм становлення європейського інтеграційного правосуддя, окреслення правових передумов імплементації принципів діяльності європейських судових установ у національне процесуальне законодавство.

Виклад основного матеріалу. Феномен європейського інтеграційного правосуддя виник як особливий різновид міжнародного правосуддя, але в міру свого розвитку і дедалі більшого поширення. Позиції міжнародних судових установ у вирішенні міждержавних спорів, врегульованих серйозних конфліктів і визначенні відповідальних за порушення норм міжнародного права помітно змінилися зі створенням у 1945 році Організації Об'єднаних Націй. Участь міжнародних судів у названих процесах забезпечується їхнім високим міжнародним статусом, що надає особливої ваги судовим рішенням [1, с. 47]. Окремим порядком діє та прогресує підсистема європейського судочинства в галузі прав людини.

Нині, окрім європейської системи міжнародних організацій, власні органи інтеграційного правосуддя створені майже у всіх інтеграційних об'єднаннях, навіть у тих, які не мають формального статусу міжнародної організації (наприклад, спеціалізовані органи правосуддя в рамках Північноамериканської угоди про вільну торгівлю 1992 р. між США, Канадою і Мексикою). Лише в рідкісних випадках інтеграційні об'єднання вдаються до суто політичних механізмів регулювання виникаючих в їх рамках інтеграційно-правових спорів. Зазвичай йдеться про об'єднання, що виникли порівняно недавно, і (або) про тих, правові та інтеграційні процеси в рамках яких ще не отримали повноцінного розвитку.

Якщо наявність спеціалізованих органів правосуддя може вважатися загальним правилом функціонування сучасних інтеграційних об'єднань, а їх відсутність – винятком, то способи створення судових установ зовсім не відрізняються одноманітністю. У сучасному світі можна говорити про існування різних моделей інтеграційного правосуддя, кожна з яких також має аналоги у внутрішньодержавному і в міжнародному праві. Ці моделі можуть не тільки існувати автономно, але і різним чином поєднуватися, комбінуватися один з одним. Результатом є виникнення змішаної (комбінованої) моделі інтеграційного правосуддя, яка також має кілька різновидів.

Одна з моделей інтеграційного правосуддя передбачає створення постійних органів правосуддя – інтеграційних судів, члени яких призначаються на постійній основі. Ця модель повною мірою реалізується в межах європейського простору, під яким у загальному вигляді можна розуміти існування та постійну еволюцію організацій, що взаємодіють і створені з певною метою (головною метою їх існування є інтеграція різноманітних установ та спільних цінностей). Сучасна глобалізація і регіоналізація права є вагомим фактором, що сприяє установам європей-

ських систем правосуддя в сучасному світі. Крім того, ці процеси здійснюються під дією самого феномена глобалізації, тобто навіть за відсутності конкретного примусу і будь-якого юридичного зв'язку між судовими установами.

На відміну від глобальних, європейські процеси характеризуються більшою складністю і більшою інтеграцією. Це виявляється не стільки в значній кількості європейських організацій у регіоні (РС, ЄС, ОБСЄ та ін.), скільки в появі європейських судових установ, наділених конкуруючою компетенцією з розгляду індивідуальних скарг фізичних і юридичних осіб. Кожна з цих установ, відповідно до положень установчих актів певного міжнародного регіонального об'єднання, володіє виключною компетенцією з розгляду питань щодо відповідності актів органів регіонального об'єднання, а також актів органів відповідних європейських держав щодо установчих актів свого регіонального правопорядку й інтерпретацією цих актів в останній інстанції. Проте судовий контроль зазначених судових установ, а також національних судів (наприклад, конституційних судів) здійснюється з метою захисту спільних інтересів, перелік яких порівняно схожий і практично не змінюється від одного правопорядку до іншого. Інакше кажучи, фактично різні суди покликані застосовувати загальне право, спільне для усіх інтеграційних об'єднань.

Крім того, право міжнародних регіональних судових установ розглядати індивідуальні скарги осіб, що передбачено, наприклад, Європейською Конвенцією, пряму дію міжнародного права в законодавстві держав-членів, а також компетенція з розгляду питань щодо відповідності актів органів держав-членів нормам міжнародного права призводять до необхідності співпраці між судами на європейському просторі. У ситуації, коли в рамках одного правового простору співіснує кілька правопорядків і судових систем (держав-членів, РС, ЄС), які інтегровані між собою і мають конкуруючу або схожу компетенцію, розбіжність їх судової практики ставить питання «правової забезпеченості» або «юридичної безпеки» [2, с. 147] на європейському просторі.

Існування європейських регіональних судових установ, а також застосування міжнародного права судовими органами держав-членів створюють передумови для існування зв'язків між судами двох правопорядків – національного і міжнародного європейського. Таким чином, розгляд питання судової гарантії права міжнародними регіональними судовими органами має першочергове значення для дослідження питань взаємодії національних і регіональних судових установ. Якщо в рамках Ради Європи така взаємодія (за допомогою впливу судової практики) регіональних і національних судових установ є єдиною формою співпраці, то в рамках ЄС існують більш розвинені інструменти взаємодії судових установ та європейського регіонального правопорядку. Щодо Суду ЄС та права ЄС багато зарубіжних авторів констатують, що методи інтерпретації цього права, що використовуються Судом ЄС, є методами «створення права» [3].

Вперше про «простори свободи, безпеки і правосуддя» згадувалося в Договорі про Європейський Союз 1992 р. Спеціальна глава, присвячена «простору свободи, безпеки і правосуддя», була також включена в Договір про запровадження Європейської Конституції 2004 р., який так і не набув чинності. Водночас таку главу містить Договір про функціонування Європейського Союзу. Таким чином, у доктрині під європейським простором правосуддя багато вчених [4]¹ розуміють комплекс заходів і механізмів, що діють у рамках тільки Європейського Союзу. Водночас низка певних ознак і тенденцій, окреслених і в цій статті, дає змогу говорити про існування більш загаль-

¹ Див., наприклад: Бирюков М.М. «Європейский Союз до и после Лиссабонского договора» (Москва, 2010 р.), Марченко М.Н., Дерябина Е.М. «Правовая система Европейского союза» (Москва, 2012 р.) та ін.

ного явища – *європейського інтеграційного правосуддя* як діяльності судів європейських інтеграційних організацій в їх явній чи контекстній взаємодії. Європейське інтеграційне правосуддя являє собою сукупність певних правових та організаційних форм функціонування міжнародних регіональних судів, що діють на європейському просторі, а також їх взаємодію з національними судами членів відповідних регіональних утворень з урахуванням дотримання права Ради Європи, насамперед Європейської конвенції з прав людини.

Систему судів європейського інтеграційного правосуддя становлять: Суд ЄС, Суд Бенілюксу, Суд Європейської асоціації вільної торгівлі, Суд із примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі та ЄСПЛ. Кожен із цих судів має окрему історію, діє відповідно до завдань, що покладені на нього статутними угодами держав-членів організацій, та з конкретною метою. Але їхня діяльність має інтеграційну сутність та у всій сукупності створює унікальне правове середовище європейського правосуддя. Правова форма європейського інтеграційного правосуддя перебуває у постійному русі, що зумовлено інтенсивною правотворчою роботою, в результаті якої з'являються нові або вдосконалюються чинні норми, які регулюють діяльність певного суду.

Формування та вдосконалення правової форми європейського інтеграційного правосуддя в цьому ракурсі є показовим. Створення міжнародного регіонального судового органу здійснюється на основі норм міжнародного права. Крім того, будучи одним з основних органів тієї чи іншої міжнародної регіональної організації (поряд із такими інститутами, як виконавчі комітети, асамблеї тощо), статус і окремі аспекти діяльності цих органів закріплюються в основних установчих документах. Як зазначає Р. Гурбанов, серед судових інстанцій рідко зустрічаються ті, які не були створені документами, що засновували організацію. До таких можна зарахувати, наприклад, Трибунал першої інстанції Європейських співтовариств, який був створений за рішенням Ради міністрів Європейських співтовариств, а не одним з основоположних договорів ЄС. Також Суд ЄАВТ був створений спеціально окремою угодою держав-членів – угодою між державами-членами ЄАВТ про створення наглядового органу і Суду [5, с. 72].

Нині європейське право приділяє регіональним судовим органам велику увагу. Практично будь-якому з них присвячена, як мінімум, окрема глава одного з основоположних актів європейського інтеграційного об'єднання, що підтверджує ідею про відповідність статусу судової установи органам міжнародної європейської організації (асамблей, рад, комітетам, парламентським органам). Водночас правовий статус ЄСПЛ визначений не Статутом Ради Європи, а одним із його найважливіших міжнародно-правових актів. Так, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод найоб'ємніша глава присвячена саме Європейському суду з прав людини, що дає змогу виділити особливу природу цього конвенційного органу.

Як правило, міжнародні регіональні судові установи створюються і функціонують відповідно до спеціально прийнятих окремих актів первинного права регіональних організацій. Так, наприклад, діяльність Суду ЄС здійснюється відповідно до Статуту Суду ЄС, який за своєю природою є окремим протоколом, прийнятим «Високими Договірними Сторонами» на підставі Договору про функціонування Європейського Союзу (ст. 281) [6]. Подібним чином був створений і Суд Бенілюксу, що сталося набагато пізніше створення самого Економічного союзу Бенілюкс, тому для створення Суду знадобилося прийняття окремого акта – Договору про створення Суду Бенілюксу від 31 березня 1965 р. [7]. Таким чином, звернення до основоположних (установчих) актів будь-якого з правопорядку вказаних європейських регіональних об'єднань свідчить про те, що установча влада кожного з них через правові

форми приділила особливу увагу міжнародним регіональним судовим установам.

Також варто звернути увагу на інший аспект статусу європейських регіональних судових установ, який безпосередньо пов'язаний із питанням правових підстав їх створення. Йдеться про функціонування цих установ на постійній основі. Якщо серед багатьох міжнародних судових установ існує низка інститутів «ad hoc», а також судових інстанцій, що функціонують на не постійній основі (як приклад можна навести функціонування міжнародних кримінальних трибуналів), то щільне співробітництво країн на європейському просторі вимагає створення більш досконалих судових інстанцій, які мають функціонувати саме на постійній основі. Саме так і діють європейські судові установи, які становлять систему європейського інтеграційного правосуддя. Якщо щодо окремих із них можна досить просто ідентифікувати правові підстави функціонування суду на постійній основі, то щодо інших такі підстави відсутні, що тим не менш не суперечить їх фактичному сталому функціонуванню. Так, наприклад, більш досконалий і деталізований характер права ЄС зумовлює постійний статус Суду ЄС. З цього приводу Статут Суду ЄС однозначно встановлює: «Суд функціонує на постійній основі» [6].

Подібним чином організовано і функціонування Європейського суду з прав людини, відповідно до Європейської Конвенції, «він працює на постійній основі» (ст. 19). Навпаки, стосовно Суду Бенілюксу можна констатувати застосування принципу сталого функціонування лише опосередковано, бо тут вказівка щодо застосування цього принципу існує лише в положеннях, що закріплюють розташування штаб-квартири Суду (ст. 2 Договору про створення Суду Бенілюксу) [7]. Однак незалежно від того, чи закріплений принцип функціонування того чи іншого міжнародного регіонального суду на постійній основі, насправді все європейські суди, які входять до системи європейського інтеграційного правосуддя, функціонують на постійній основі.

Також необхідно звернути увагу на те, що цей принцип на європейському просторі застосовується незалежно від фактичного здійснення діяльності європейських регіональних судових установ, а також не пов'язаний з її періодичністю [8]. Їхня діяльність полягає в інтерпретації і застосуванні права свого правопорядку, виконанні функцій, які не обмежені часовими рамками чи окремою, заздалегідь визначеною місією. Як наслідок, судові установи функціонують доти, поки існує організація, яка створила певний правопорядок, при цьому періодичність виконання їх функцій безпосередньо залежить від компетенції, якою суд наділила установча влада конкретного інтеграційного об'єднання.

В Україні реформування судової системи, впровадження сучасних європейських принципів правосуддя поглиблюють практику застосування суддями норм міжнародного права, імплементованих у національне законодавство. Для вітчизняних судів загальновизнана норма міжнародних угод приймається як юридично обов'язкове для держав-членів ООН та РЄ правило поведінки. Застосування норм міжнародного права національними судами зумовлено міжнародними зобов'язаннями, що, зрештою, веде до вдосконалення власного законодавства і функціонування правових механізмів. Україна як член Ради Європи є суб'єктом європейського інтеграційного правосуддя через тісну комунікацію з ЄСПЛ.

Європейська Конвенція відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України, ст. 32 встановлює поширення юрисдикції Європейського суду на всі питання тлумачення та застосування Конвенції. Україна як незалежна держава Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2,

4, 7 та 11 до Конвенції» (п. 1) визнала обов'язковою юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. На підтвердження обов'язку держави виконати рішення Європейського суду у справах проти України та усунути причини порушення Конвенції 1950 р. і протоколів до неї, а також створити передумови для зменшення кількості заяв до Європейського суду проти України Верховна Рада прийняла Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». У п. 1 ст. 2 цього Закону підтверджено обов'язковість виконання Україною рішення Європейського суду відповідно до ст. 46 Конвенції.

Висновки. Таким чином, одним із суттєвих чинників, що сприяють міжнародно-правовій систематизації європейських судових установ, є процеси глобалізації та регіоналізації. Створення регіональних судових гарантій у системі європейських міжнародних організацій стало вирішальним моментом у становленні європейського інтеграційного правосуддя, яке можна розглядати як сукупність певних правових та організаційних форм функціонування міжнародних регіональних судів, що діють на європейському просторі. До системи судів європейського інтеграційного правосуддя слід зараховувати Суд ЄС, Суд Бенілюксу, Суд Європейської асоціації вільної торгівлі, Суд із примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі та ЄСПЛ.

Імплементация міжнародного права в національні правові порядки, яка здійснюється не без участі міжнародних регіональних судових установ, також стала стимулюючим фактором розвитку європейського інтеграційного правосуддя.

Основною формою європейського інтеграційного правосуддя є правова форма, а європейське право регулює такі питання, як створення регіональних судових установ і їх функціонування на постійній основі, закріплення їх обов'язкової юрисдикції; визначення їхньої ексклюзивної компетенції, визначення принципів і основ незалежності цих судових установ, закріплення за їхніми рішеннями обов'язкової сили.

Україна, яка є членом Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі, за певних умов також може виступати суб'єктом європейського інтеграційного правосуддя. На сучасному етапі наша держава інтегрована в європейський простір правосуддя через взаємодію з ЄСПЛ, що визначено Конституцією України, а також законами України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» та «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Однак євроатлантичний курс України, що підтверджено, зокрема, Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, створює усі правові передумови до більш конструктивної імплементації в національне процесуальне законодавство принципів діяльності судових установ системи європейського інтеграційного правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степаненко К.В. Поняття, ознаки та види міжнародних судових установ. *Альманах міжнародного права*. 2020. № 23. С. 46–54.
2. Wyatt D. New legal order, or old? *European law Review*. Juin 1982.
3. Lecourt R. Le rôle de la Cour dans le développement des Communautés, *Annuaire dr. eur.* 1976, vol. 24, p. 19.
4. Lecourt R. Le rôle unificateur du juge dans la Communauté, dans *Études de droit des Communautés européennes, Mélanges*. H. Teitgen, Paris, Pedone, 1984.
5. Гурбанов Р.А. Оглы. Взаимодействие судебных органов на европейском пространстве: вопросы теории и практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Баку, 2015. 388 с.
6. Протокол (№ 3) про Статут Суду Європейського Союзу (Протокол про Статут Суду Європейського економічного співтовариства). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_618#Text
7. Cour de Justice Benelux. Documents de base. URL: <http://www.courbeneluxhof.be/fr/basisdocumenten.asp>
8. Barer C., Grant J. *International Criminal Law Deskbook*. Routledge. 2013. 568 p.